

FECSKÉK ÉS MAGYAR KÖLTŐK

A fecskék, ezek a kis fekete szmokingos, fehér inges fürge muzikusok végigcsivitelik és röpdösik az egész magyar nyelven írott lírát szinte a kezdetektől, Balassitól napjainkig. Balassinak kedvelt napszakja volt a hajnal és a reggel, hisz „*hajnalban szépülnek fák, virágok, füvek*” és lenyűgözte a fecskedal: „*Mikor hallok az fecskéknek reggel éneklését / Felindítom ottan azzal szívemnek szerelmét.*” A fecske a népi emlékezetben bizonyos virágokhoz hasonlóan (hóvirág, ibolya) a megújulásnak, a tavasznak hírnöke. Ezt képzli meg Móra Ferenc a *Fecskehívogató* című versében: „*Villásfarkú fecskemadár / jaj de régen várunk! / Kis ibolya, szép hóvirág / kinyílott már nálunk!*” Erre utal az is, hogy „első fecskének” nevezzük azt, aki valahová a többieknél korábban érkezik meg. Virág Benedek, Phaedrus nyomán írott *Fecske és veréb* című versében a fészekhagyó és vándorszívű fecskék és rabló, áttelelő, fészket elfoglaló verebek jól ismert örök harcát írja meg. A versben a fecskék mellett a verebeknek is megvannak a maguk érvei, erényei. Az eresz (és a ház gazdája) azt veti a fecskék szemére, hogy elhagyva otthonukat, az ádáz telet itthon hősiesen viselni kénytelen aszkétikus, egyszerű, puritán, szürke verebek megérdemlik a gazdátlaná vált ereszalja - fészkeket. Így válhat a szürke kis veréb a mostoha körülmények közötti helytállás, az itthon maradás jelképévé. Madách Imre *A fecskéről* című versében viszont nem a fecske hűtlen a házhoz, hanem a ház korábbi ember-gazdája: „*Fű nő küszöbén, beroskadt fedelére / A galamb nem ül már, kerte dudvát terem; / Minden elkerüli az átkozott házat, / Minden odahagyja, csak a kis fecske nem.*” A fecskék elvándorolnak a kedvezőbb éghajlatot és körülményeket keresve, de „fel-feldobott kőként” újra hazatalálnak, a hazai eresz alá. Benedek Elek vendégszerető házigazdaként, boldog szívvel invitálja háza eresze alá a messziről érkezett kis tollas jövevényeket két közkedvelt versében is. (*Jönek a fecskék; Megjöttek a fecskék*) Móra Ferenc szintén írt verset *Megjöttek a fecskék* címmel, hasonló tartalommal. A népi hagyományban az eresz alá fészket rakó fecske áldást hoz a ház lakóira. Benedek Elek „Isten madarait” köszönti kedvenc kis zarándok szívű madaraiban. Szabó Lőrinc „isteni vendég”-nek nevezi a fecskét közismert, közkedvelt, *Ficseri – fűsti* című versében. Közismert, hogy Tompa Mihály igen kedvelte a madaras allegóriákat és metaforákat. A *Két madár* című versében a fecske a tovaröppenő ifjúkor allegóriája. Egy másik versében, a *Fecske, gólya* című költeményben a fecskék „sziszifuszi” vándorlására csodálkozik rá. A költöző madárkak messzi tájról, viszontagságos úton, megtizedelődve érnek ide az ereszünk alá, egy rövid nyáridőt itt töltenek szorgos fészkepítő munkával, hadakozva fészkekrabló verebekkel, foglatoskodva gondos fióka-neveléssel, aztán irány vissza: „*S a kicsinyek hogy kiszálltak,*

/ Vége lőn az enyhe nyárnak: / S míg a haraszt meg nem csördül / Utra keltek seregestül / No biz ezért fecske, gólya! / Ide se jöttetek volna!” Amíg Tompa allegóriája egy küzdelmes élet értelmére kérdez, addig Dsida Jenő *Egy fecske átsuhan* című versében az emberi élet rövidségére csodálkozik rá: „*Egy búcsúzó fecske átsuhan / házunk füstje fölött. / Csak ennyi volt.*” Reményik Sándor *Fecske a víz tükrén* című versében az élet köznapi gondjai közt fel nem emésztődő, azok fölött magasan szárnyaló lélek párhuzamát találja meg a fecske - allegóriában. Az emberi lélek akkor tud tiszta lenni, ha elemelkedik a fecskéhez hasonlóan, és a tó vizét (a köznapi kötelességeket, gondokat) csupán szárnyával legyinti és onnan csak pár csepp csillogó csöppet (a lélek számára értékes tartalmakat) visz magával a végtelen magasba. Ezt a tavat szárnyával érintő fecske - képet Arany János is megtalálja a *Daliás idők* hatodik énekében: „*El-suhan, átsuhan mint a fecske szárnya / Mely a tavat éri.*” Miként Baudelaire *Albatrosz* – szimbolista madara, aki a levegő hercege, ám a földön járva megbotlik két óriási szárnyában, ha esetlenül lépeget. Fenn, a tágas azúrban boldog és szabad, ideleenn kikacagják, esetlennek, életképtelennek csúfolják. Gondolhatunk Váci Mihály *Szelíden, mint a szél* című versére is, ahol szép suhanásban, szinte mozdulatlan szárnyal, sebezhetetlenül repül át a tiszta lélek a világon, a földi létezésen, ahol fény éri, de sár nem. Az említett, Aranyéhoz és Reményikéhez hasonló, tó vizébe belecsapó fecske képe Tóth Árpádnál is megjelenik, a *Lomha gályán*-ban: „*Úgy ér, mint tó fölött ha fecske / Csap tova, s lány gyürü kél a vízen.*” Petőfi, a sokat csavargó, „széltalpú költő” (ezt a jelzőt Verlaine mondta Rimbaudról) a fecskék vándorló hajlamát irigyli az *Oh, mi szép* című versében. A vers elején felidézi régi, bohém, fiatalos csavargó és vándorszínész kedvét, a vers utolsó strófájában azonban már a fészekrakás, családi megállapodás otthonos beérkezését, biztonságát dicséri és igényli. Közismert, gyakran idézett közmondásunk az „*Egy fecske nem csinál nyarat.*” Ez a szólás óvatosságra int, valamire vonatkozó legelső jelenségek még nem biztos, hogy beteljesedést és kibontakozást eredményeznek. Nem biztos, hogy a legelső fecskét követi a többi is, késhet a szép, jó, boldog idő. Ez a mondás egy Aesopus-meséből eredeztethető, melyben egy ifjú meglátja az első fecskét, ebből a szép, meleg tavaszra következtet és elhamarkodottan adja el a kabátját. Ismét hideg napok jöttek azonban, és meggondolatlansága miatt a tavaszhiánynak értelmetlen fecskét hibáztatja. Létezik egy német közmondás: „*Er muss viel Schwalben sehen, bis er glaubt, dass es Frühling sei.*” (Sok fecskét kell látnia, míg elhiszi, hogy itt a tavasz.) Görögországban egyébiránt mindmáig él egy fecskeköszöntő ünnep, melyet március 1-jén ünnepelnek. Ilyenkor utcai felvonulást tartanak és a gyerekek fecskékről szóló dalocskákat énekelgetnek. Reményik egy másik versében, (*Egy sír nem temető*) így fogalmaz: „*Egy fecske nem tavasz, / Egy fűszál nem mező.*” Rimay János *Más lelki vigasztalás* című költeményében a megérkező fecskék szintén a meleg, jó idő ígétét hozzák. Gazdag Erzs *Fecskénóta* című óvodásoknak szánt versében szintén a tavasz köszöntésén van a hangsúly. Vajda Jánosnak *A fecskék* című versében a vándor fecskékről, kik a tél ellenségei, a rabság tagadása, a honszeretet és honvágy jut eszébe. Fontos a fecskével kapcsolatban a szabadság asszociációja. A fecskét a szabadság madarainak is nevezik, mert nem lehet

őket rabságban tartani. Ha befogják őket, nem szaporodnak tovább. A héberben is szabadságot jelent a fecske-szó (deror). Gyulai Pál *Honvagy* című versében ugyanabban a vonatkozásban jelennek meg a fecskék. Juhász Gyulának is az otthon és a hazaszeretet jut eszébe a fecskékről *A tápai Krisztusban*: „*a nyárfa is magyar, a fecske is?*” Szabó Lőrinc a már említett *Ficseri – füst*-ben egyéb tartalmak mellett szintén asszociál a hazaszeretetre is: „*mi csalt ide tavalyi / tanyádra, ficseri, / villafarkú dalröpke vándor, / a nagy vizek és hegyek felett / Magyarországra Afrikából: / micsoda hűség, mily szeretet?*” Kisfaludy Sándor *A kesergő szerelem* nyolcadik énekének 76. dalában a fecskék elköltözése szimultán idézi a nyár végét, a lombhullató őszt, a szerelem és ifjúság múlását. Kányádi Sándor szintén a közelgő ősz és búcsúzkodás hangján idézi fel a fecskéket a *Valami készül* című versében. Juhász Gyula *A távozó* című versben az ifjúságtól távozást vonja párhuzamba a távozó fecskerajjal: „*A tűnő ifjúsággal messze mennek / Az örömek és búcsút énekelnek, / Mint ősszel a fecskék, a költözők.*” Kosztolányi Dezső *A délután* című versében szintén nem a fecskék érkezésére, hanem szomorú távozásukra, az ifjúság, a nyár végességére, az ősz és elmúlás rezignált közelségére figyelmeztet. Pilinszky János *A madár és a leány* című verses meséjében a költöző kismadár hívogatja a kislányt, de ő nem mehet vele, mert kicsi a háza. Különös a fecskék „színeváltozása” is a magyar lírában. Dsida Jenő acélkékeknek nevezi a fecskéket a *Szomorú tévedés* című versben, Nemes Nagy Ágnes „lila fecskéről” ír közzismert gyermekversében, ugyanakkor kínálkozik kis pingvineknek vagy szmokingos zenészeknek látni őket, fekete – fehér színük miatt. Ami a fecskék alakját illeti, gyakori a villa-alakzat megképzése, például a már idézett Móra-versben. Tompa Mihály viszont a suhanó fecskéket nyilvesszőknek látja *A két íjász* című költeményben, Juhász Ferenc *Fecske* című versében „*a tintakék égbe / mint suszterszögecske / fúródik a kemény / magasba a fecske*”, majd ugyanebben a versben jégeső-szemecskének, búzaszemecskének látja, láttatja kis szárnyas barátainkat.

GEORG TRAKL, A HALÁL KISÖCCSE

Ha Ady „a Halál rokona”, akkor az osztrák Georg Trakl esetében valami egészen közeli rokonságot kell sejtenuünk. A tragikusan fiatalon és tragikus körülmények között elhunyt Trakl lehetne a „halál kisöccse”. Költészetében nem azt kell keresnünk, melyik verse úgynevezett „halál-vers”, hanem azt, hogy melyik nem. Van-e egyáltalán Georg Trakl lírájában olyan vers, amelyben a halál hűvös angyala ne legyezgetné kisebb-nagyobb lendülettel a szárnyait? Van-e olyan verse, ahol a költő nem engedi az olvasót az elmúlásra asszociálni? Rövid életében „holt költő” volt, hisz egy szűkebb irodalmi kör, néhány folyóirat és néhány értő barát ismerte csupán a verseit. Életében mindössze egy kötete jelent meg. (*Gedichte*; 1913) Igazi értő közege Ludwig von Ficker lapja, a Der Brenner folyóirat volt. Jóval halála után fedezte fel személyében először magának nagy nemzeti költőjét az osztrák irodalom, majd lassan az egész világlíra. Teljes életművének kiadása még az osztrák irodalomban is csupán 55 évvel a halála után, 1969-ben látott napvilágot.

(*Dichtungen und Briefe*; Otto Müller Verlag, Salzburg) Pedig korábban is esett némi figyelem az apai ágon egyébként Sopronból származó költőre Magyarországon is. A harmincas években már fordította néhány versét Dsida Jenő, Radnóti Miklós, Szabó Lőrinc. Költészete méltó világirodalmi helyét azonban csak a második világháború után, az ötvenes évek közepén kapta meg. Költészetének halál-víziói táplálkozhattak az első világháború traumájából, a fiatal költő eredendően szorongásos személyiségéből és szuicid hajlamából, de gyógyszereszként kialakult addikciója, a kokain is segíthetett előhívni bizarr, meghökkenető képeit. A morfium és kokainfüggőség lehetett eredendő hajlam, de a törékeny és zilált lélek számára a háború traumája is lehetett az ok. Kosztolányinak, a szinte kortárs magyar költőnek sorai jutnak önkéntelenül eszembe: „*Csodálkozol a kokainistán, s nem érted? / Gondolkozzál az okain is tán, s megérted.*”

Milyenek Trakl halál-versei? Egyaránt felfedezhetőek halál vízióiban a francia szimbolizmus, egyfajta ernyedt impresszionizmus, a szecesszió és a korai expresszionizmus hatásai, lenyomatai. Témái mindig a konkrét és elvont határán lebegnek, minden képe inkább hangulat, mint észlelés. Határhelyzet jellemzi halál-vízióit is. Evilági és túlvilági mosódik egybe, a halottak igen aktívak, mozognak, megszólalnak, a csontvázak járnak – kelnek, olykor hegedülnek is, sok „vitalitást” mutatnak, a feltámadottak lágyan énekelnek. Az élők viszont épp az élénk halottak ellentétei: passzívak, merengők, halottasan dermedtek, katatonok vagy halálra készülve agonizálnak: „*Valami beteg sír ezüstlőn / az esti tónál, / szerelmesek fekete csónakon / halálba hajóznak.*” (Nyugat; Hajnal Gábor fordítása) „*Este szívesen kószált a porló temetőben, vagy meglesté az alkonyuló halottasházban a hullákat, szép kezükön az enyészet zöld foltjait.*” (Álom és éjbeomlás; Rónay György fordítása) „*Ó szív, / átragyogsz a túlvilág havas hűvösségébe.*” (A szív; Hajnal Gábor fordítása) Élők és halottak groteszk „szimbiózisban” kavarnak a Trakl-versekben: „*A pincelyukban gyertya ég, / vigyorgó csendet falra ott / fest a fehér halott. / Az alvó suttog egyre még.*” (Éji románc; Kálnoky László fordítása) „*A kertben a nővér szellemekkel beszélget.*” (Erdősarok; Weöres Sándor fordítása) A lidércek, kísértetek ebben a költői világban mindennaposak és az élők teljesen természetesnek tekintik a jelenlétüket: „*Minden születő szíve oly beteg! / Tanyák körül lázfuvallet kering / de ágak közül szelíd szellem int, / és fájva messze tárja szívedet.*” (Derűs tavasz; Tandori Dezső fordítása) „*Ezüstlő talpukon előbbi életek osonnak itt tova.*” (Psalms 1.; Jékely Zoltán fordítása) „*Ó, a hajuk sár és féreg lepte gubanca, / mikor ezüstös lába tiporja, / s ők holtan kilépnek a pusztá szobákból.*” (Helian; Lator László fordítása) „*Egy vézna holttest fekiüdt a kamra sötétjén, / s hideg pilláit rányította.*” (Sebestyén álomban; Lator László fordítása) Gyakran nem lehet tudni, hogy akiről ír, az élő, vagy holt. Ha valaki élne véletlenül, ő is az őszi alkonyatban él és sírkertek, temetők, őszi ligetek terében botorkál magányosan, lemondóan és sápadtan. A hollók állandóan visszatérő madarak. Ez a spleenes hangulat modorosságának, keresztettnak hatna, ha nem lenne Traklnak olyannyira szuggesztív atmoszférateremtő képessége, amely sajátos hangulati és képi világba delejezi az olvasót. Ez a képi világ már túl van a normalitás partjain, olykor a téboly határozott jeleit mutatja. Szerb Antal így ír *A világirodalom történetében*: „*Trakl elmebeteg volt és örülteként halt meg.*”

Vele szemben is azt érezzük, amit József Attilával szemben. A schizofréniás költőnek olyan előnyei vannak a normális költővel szemben, hogy szinte tisztességtelen versenyről lehetne beszélni.” A normális költő töprengve, merészen fantáziálva vagy Rimbaud módszerével, mesterséges hallucinogénekkal képes merész, új képzettársításokat írni, az örült költőnek pedig éppen az a nehéz, hogy szabályos, szokványos legyen a gondolatmenete és ne legyen furcsa vagy merész a képalkotása. Az enyészet, pusztulás, elmúlás képeit olykor Baudelaire *Egy dög* című versének naturalista borzalmasságát idézően rajzolja meg. Máskor Kosztolányi őszi halálra készüléséhez olyannyira hasonló képet rajzol, hogy például nehezen hihető, hogy egy-egy Trakl- és Kosztolányi - vers közt ne lenne kölcsönhatás. Erre példa két őszi vers meghökkentő analógiája. Nézzük először Trakl *Magányos ős* című versének kezdő sorait Radnóti fordításában: „*Homályos ős jön, telt gyümölcseccsel édes, / a nyári nap halódó fénye sárga.*” Kosztolányinál pedig az *Őszi reggeli* kezdő sorai így hangoznak: „*Ezt hozta az ős. Hús gyümölcsöket / üvegtálon. Nebéz, sötét-smaragd/ szőlőt, hatalmas jáspisfényű körtét.*” Poe is eszünkbe juthat halálkultuszáról és legismertebb verséről, melyben a vészmadár holló az elhunyt szerelmes visszatérésének lehetetlenségéről károg. Gyakran visszatérnek a Trakl-versekben hús angyalok és valami titokzatos halál-nővér képze. Ez a misztikus nővér-alak vagy apáca különböző versekben inkarnálódik és mindig a halál vagy életből halálba történő tranzit szimbólumaként. „*Őszi éj jön hűvösen, / csillogfényesen vonul / szétdőlt férfitetemeken át / csendes apáca.*” (*Búskomorság*; Tandori Dezső fordítása) „*Véss apátnő, éjszakádra!*” (*Éjbehullás*; Tandori Dezső fordítása) „*Nővérek árnya bolyong a halott ligetben.*” (*Grodek*; Keresztury Dezső fordítása) Trakl életrajzírói emögött a nővér-alak mögött Trakl valódi nővérével való rendezetlen, büntudatos szerelmi viszonyát sejtik. Trakl verseinek személyei, szereplői nélkülöznek minden egyediséget. Kivéve azokat a verseket, ahol valamely legendás vagy irodalmi alakot idéz (Ofélia, Szonja, Afra, Helian). Egyébként a versek szereplői szimbolikus vagy általánosított, arctalan, karakter nélküli figurák (nővér, angyal, kisgyerek, anya, magányos sétáló, szerzetes, stb.) Ez a személytelenítés később a magyar expresszionista lírában is megjelenik, különösképp Újvári Erzsébet prózaverseiben. Más magyar példa is eszembe jut. Füst Milán szintén ilyen határozatlan figurákat rajzol költeményeiben, ám ő ellentétben Trakl vagy Újvári Erzsébet verseivel, nem kortársi környezetben, hanem egyfajta maga kreálta fiktív középkorban. Trakl az életet nem ajándéknak, hanem tehernek és agóniának tekinti, a halál szemszögéből, az elmúláshoz viszonyítja. „*Az élet tarkán festett képeit / én alkonyattól elborulva látom, / mint kúsza, hideg árnyakat, alig / hogy megszülettek, már halálra válón.*” (*Confiteor*; Rónay György fordítása) Halász Előd így ír a *Georg Trakl válogatott versei* című magyar kiadás tanulmány-értékű előszavában: „*Kilép az őskozmoszból, az élet előtti, kapcsolattalan, osztatlan ősállapotból, amely Trakl számára az egyedül elviselhető, büntelen és tisztá állapot – a kék végtelenség. A születés erőszakosan kiszakítja az embert az időtlen nemlétezésből, és egyéni életre kényszeríti, amelynek lényege a szenvedés, a vég nélküli üzőttesség, az egyedüllét, a magány.*” Ez a gondolat kísértetiesen visszhangzik Kosztolányi bizonyos verseiben, legkivált talán az *Ének a semmiről* című Kosztolányi-versben:

„Annál, mi van, a semmi ősebb / még énnekem is ismerősebb / rossz sem lehet, mivel erősebb, / és tartósabb is, mint az élet, / mely vérrrel ázott és merő seb.” Trakl így fogalmazza meg ezt a különös kalandot, ami a létezés, a halál perspektívájából szemlélve: „Lehelet-árnyból megszülettünk / elárvultan bolyongani, / (...) Járunk sivár odüsszeákat, / felhők, örök szélfújta kör; / halál-hidegen remegő virágok / várjuk, hogy valaki letör.” (Dal az éjhez; Tandori Dezső fordítása)

Trakl lírájában van valami töretlenség. Még akkor is kijelenthető ez, ha tudjuk, hogy eleinte metrikus verseket írt, majd később tért át az expresszionisztikus szabadversekre. Ezekben találta meg az igazi, érett hangját. Ha egyáltalán beszélhetünk egy 27 évet élt költő esetében érettebb korszakról. De miért ne beszélhetnénk? Petőfi is épp 27 évet élt és világirodalmi rangú költészetet hagyott hátra. Pilinszky pár sora jut eszembe a Trakl - líra egészéről: „Amiként kezdtem, végig az maradtam. / Ahogyan kezdtem, mindvégig azt csinálom.” Szerb Antal így ír erről a Trakl-lírára jellemző egy tömbből faragottságról: „Általában Trakl minden verse olyan, mintha valami értelmes egészet széttörtek és azután darabjait minden ésszerű terv nélkül egymás mellé rakták volna. Egész költészete csak néhány motívumból áll, azok térnek újra meg újra vissza, váratlan összeállításban, mint egy kaleidoszkóp ábrái.” (A világirodalom története) Ez a költészet lehet, hogy mozaikos vagy kaleidoszkóp-szerű, de sosem diffúz vagy szétartó. Nagyon is töretlen, kompakt. Korai halála pedig tragikusan „hitelesíti” egész életművét, melyet megjövendölt a „halál kisöccse”, a *Különös tavasz* című versében: „Hangos madár szólt, / furcsa mese, / s én értettem, mit énekel: / első vágyad se töltve be / már halnod kell, már halni kell.” (Nemes Nagy Ágnes fordítása)

